

Kontrollavdelningen
Enheten för produktsäkerhet

Datum
26.4.2010

Dnr
Evira/ 2346/0931/2010

De kommunala livsmedelstillsynsmyndigheterna
Regionförvaltningsmyndigheterna

INBJUDAN TILL LIVSMEDELSTILLSYNSMYNDIGHETERNA ATT DELTA I EVO-PROJEKTET ”INTENSIFIERING AV TILLSYVEN ÖVER RADIOAKTIVITET I LIVSMEDEL” ÅR 2010

Allmänt

I riksprogrammet för livsmedelstillsynen (EVO) 2009–2010 ingår projektet ”Intensifiering av tillsynen i kommunerna över radioaktivitet i livsmedel”. Projektet genomförs i de kommunala tillsynsenheterna genom att man som prover samlar in naturprodukter såsom bär, svamp och vilt jämte renkött som analyseras i lokala laboratorier med tanke på halten cesium-137.

I Finland härstammar artificiella radioaktiva ämnen i livsmedel såsom cesium-137 huvudsakligen från olyckan i Tjernobyl (1986). I jordbruksprodukter är halterna sådana ämnen mycket små, men i livsmedel som erhålls ur naturen förekommer ännu ställvis också rätt höga halter särskilt i insjörovfisk och vissa svamparter.

Mål med EVO-projektet

Målet med projektet ” Intensifiering av tillsynen över radioaktivitet i livsmedel” är att

- hjälpa kommunerna att identifiera läget i fråga om radioaktivitet i livsmedel inom deras område och uppmuntra de kommunala myndigheterna att informera om läget
- hjälpa kommunerna att utveckla sin beredskapsplan också med tanke på en strålrisksituation
- hjälpa kommunerna bilda en fungerande relation till ett lokalt laboratorium som har radioaktiva ämnen i sitt analysortiment
- producera täckande information om förekomsten av radioaktiva ämnen i livsmedel i hela Finland
- hjälpa olika instanser att bereda sig på avvikande strålrisksituationer
- öka kunskaperna hos de instanser som marknadsför naturprodukter inom kommunens område om att en EU-rekommendation finns och att de skall beakta denna i sin verksamhet.

De kommunala livsmedelstillsynsenheterna ombes genomföra EVO-projektet inom sitt område. Också sådana samkommuner, inom vilkas område nedfall inte förekommit, uppmanas att aktivt delta i projektet. För ett deltagande talar flera viktiga synpunkter:

1. Också inom ett och samma område påträffas varierande halter i naturprodukterna.

2. Strålriskssituationerna kan snabbt förändra läget inom ett område. Därför är det viktigt att känna till områdets utgångsläge så att man kan utvärdera förändringarna som sker.
3. Det är viktigt att i samband med projektet skapa en fungerande relation till ett lokalt laboratorium och planera hur man lokalt agerar i en risksituation.
4. Kommunerna kan i samband med projektet öka kunskaperna hos instanserna som marknadsför naturprodukter inom kommunens område om att en EU-rekommendation finns och att de skall beakta denna i sin verksamhet.

För projektet har utarbetats egna webbsidor, där det finns en mer detaljerad projektplan, litteratur som hänför sig till ämnet och alla tabeller, provtagningsinstruktioner och en provtagningsblankett i elektroniskt format som hänför sig till projektet på adressen:

http://www.evira.fi/portal/se/livsmedel/tillsyn_och_foretagare/undersokningar_och_projekt/intensifiering_av_tillsynen_i_kommunerna_over_radioaktivitet_i_livsmedel/

Vi rekommenderar varmt att alla bekantar sig med projektets webbsidor innan projektet inleds. På sidorna finns nyttiga länkar bl.a. till Strålsäkerhetscentralen STUK:s publikationer, som ger mer information om nedfallet och halterna i livsmedel i olika områden. Alla dokument på sidorna kan laddas ner på besökarens egen dator.

Nedfallets regionala fördelning i Finland

Alla finländska kommuners cesium-137-nedfallsklassificering finns på Strålsäkerhetscentralen STUK:s webbsidor:

http://www.stuk.fi/sateilytietoa/sateily_ymparistossa/tshernobyl/cesiumlaskeuma/sv_FI/laskuuma/

Inom en enskild kommun kan nedfallsnivån betydligt variera. Till följd av radioaktivt sönderfall sjunker cesiumnivåerna med cirka 2,3 procent per år och till hälften av den ursprungliga nivån på 30 år.

Forskningsrön om halterna i livsmedel

Radioaktiva ämnen migrerar från marken och vattendragen via näringskedjorna till livsmedlen och från dem till människan. Mängderna radioaktiva ämnen som hamnar i kosten varierar betydligt allt enligt tidpunkten för nedfallet, det radioaktiva ämnet och livsmedlens produktionsförhållanden och egenskaper. Efter olyckan i Tjernobyl försvann cesiumet snabbt från jordbrukets näringscirkulation och numera är halterna sådana ämnen mycket små i jordbruksprodukterna. Att få bort cesiumet från naturens näringskedjor tar tiotals år och cesium förekommer också ännu ställvis i rätt höga halter i naturprodukter. Nivån på halterna varierar med arten och står i relation till nedfallet av cesium-137 i området.

STUK har publicerat flera rapporter om radioaktiva ämnen i livsmedlen och miljön och de kan utnyttjas också vid planering av detta projekt.

”STRÅLNINGS- OCH KÄRNSÄKERHETSÖVERSIKTER: Radioaktiivinen laskeuma ja ravinto” (Radioaktivt nedfall och kosten)

http://www.stuk.fi/julkaisut_maaraykset/fi_FI/katsaukset/files/12222632510026377/default_radioaktiivinen_laskeuma_ja_ravinto_syyskuu2009.pdf.

Om cesiumhalterna i svamp och fisk finns också mer information i STUK:s nya rapporter: http://www.stuk.fi/julkaisut_maaraykset/tiivistelmat/a_sarja/fi_FI/stuk-a240/ ja http://www.stuk.fi/julkaisut_maaraykset/tiivistelmat/a_sarja/fi_FI/stuk-a241/

Fisk och svamp har också undersökts i form av ett samarbete mellan Evira och STUK (på finska):

http://www.evira.fi/portal/fi/elintarvikkeet/elintarviketietoa/vierasaineet/cesium-137_ja_elohopea_kaloissa_ja_sienissa/

Planering av provtagningen

Då projektet inleds våren 2010 utarbetar tillsynsenheterna en egen provtagningsplan som bygger på de lokala behoven. Vid utarbetande av planen är det bra att beakta nedfallssituationen i den egna kommunen, den lokala verksamheten, såsom ett omfattande fritidsfiske och omfattande jakt eller en omfattande kommersiell insamling av naturprodukter och också den översikt över radioaktiviteten i livsmedlen som trålsäkerhetscentralen STUK publicerat.

Med tanke på planen har tagits fram ett Excel-tabellunderlag (Tabell 1). Tillsynsenheterna levererar senast före utgången av maj de färdiga planerna till regionförvaltningsverket, som följer upp hur samkommunerna deltar i projektet (Tabell 2).

Tabellerna sparas på den egna datorn från projektets webbsidor och informationen man ber om fylls i direkt på dessa modellunderlag. Det underlättar arbetet med att samla ihop resultaten i regionförvaltningscentralerna och minskar dubbelarbetet i kommunerna, då resultaten inte först antecknas på blanketterna för hand utan sparas direkt i rätta Excel-tabeller.

Som minimantal prover rekommenderas 10 prover per tillsynsenhet. En betydligt större mängd prover rekommenderas, om man heltäckande vill kartlägga läget inom det egna området för såväl animaliska som vegetabiliska produkters del. Vid provtagning är det bra att koncentrera sig på en mindre mängd arter och på en regionalt mer täckande provtagning än att försöka samla in rikliga mängder olika arter som prov. Ett prov av en svampart inom kommunens område beskriver exempelvis inte annat än läget på insamlingsplatsen i fråga. Ett fiskprov fångat i en sjö berättar likaså endast läget för sjön i fråga, inte för de övriga sjöarna i området.

Som prover kan insamlas

- svampar (såsom kantarell, karljohansvamp, trattkantarell eller någon annan i området allmänt förekommande/saluhållen handelssvamp)
- fiskar (i första hand rovfiskar (gäddor, stora abborrar) eller någon annan i området allmänt saluhållen insjöfisk)
- bär (såsom blåbär, lingon, hjortron, tranbär)
- vilt (i första hand älg, vitsvanshjort, skogshare eller något annat i området rikligt fångat vilt djur)
- ren

Prover kan samlas in direkt ur naturen eller tas i detaljhandeln, såsom butiker, torg eller annan utomhusförsäljning. Som prover tas endast inhemska produkter, vilkas ursprung tillförlitligt kan spåras.

Provtagning

Produktbundna provtagningsanvisningar och en provtagningsblankett medföljer som bilaga 2-4 till projektplanen och i elektroniskt format på projektets webbsidor.

De kommunala livsmedelstillsynsmyndigheterna kan samla in proverna själva eller utnyttja laboratoriernas provtagnings tjänster. Vid tagning av fisk- och viltprover kan man samarbeta till exempel med lokala sportfiske- eller jaktsällskap.

I samband med provtagningen fyller man i en provtagningsblankett, på vilken information om provet noggrant antecknas. Det är viktigt att det av blanketten framgår bl.a. vilken produkt som tagits som prov, exakt provtagningsplats (kommun, insjö eller skog), provets storlek och provtagningsdag. För projektet har planerats en egen provtagningsblankett som medföljer som bilaga 5 till projektplanen och som också finns på projektets webbsidor. Vid provtagning kan också utnyttjas andra provtagningsblanketter, om det är möjligt att anteckna den ovan nämnda informationen på dem. En omsorgsfullt ifylld provtagningsblankett underlättar rapporteringen av resultaten. Provet och provtagningsblanketten skall hållas tillsammans så att rätt information registreras för rätt prov i laboratoriet. Det är bra att försluta provtagningsblanketten i en egen separat plastpåse så att den hålls snygg och läslig ända fram till laboratoriet.

Proverna undersöks med tanke på halten cesium-137. Tillsynsenheterna svarar för anskaffning av proverna och analyskostnaderna. Priset på en analys är cirka 30–100 € beroende på laboratoriet. Resultaten antecknas på Excel-tabellunderlag (Tabell 3) som Evisa planerat.

Mätinstrument i Finland

Strålsäkerhetscentralen STUK har levererat 38 st. gammaspectrometriska instrument för mätning av radioaktiva ämnen till olika håll i Finland. Med dem kan halterna cesium-137 analyseras i samband med detta projekt. I bilaga 1 har de orter och laboratorier som har mätinstrument från STUK för bestämning av radioaktivt cesium räknats upp.

Kommunerna skall underhandla med ned de lokala laboratorierna om frågor som hänför sig till leverans och analys av proverna. Det är samtidigt bra att granska avtalen som sluts med laboratorierna ur beredskapssynvinkeln och säkerställa att de kommunala myndigheterna i strålrisk situationer har möjlighet att låta analysera prover i det laboratorium man slutit avtal med.

Laboratorierna kan i frågor som gäller analytik och teknik vända sig till STUK.

Tillsynsåtgärder då den rekommenderade nivån överskrids

Enligt EU-kommissionens rekommendation (2003/274/Euratom) får halterna radioaktivt cesium i saluhållna naturprodukter inte överstiga 600 Bq/kg (becquerel per kg). Om halter som överskrider rekommendationen konstateras i produkter tagna i detaljhandeln, skall samkommunen informera företagaren om rekommendationen och vid behov vidta åtgärder för att få bort produkterna från marknaden. Företagare med produkter som konstateras innehålla halter som överstiger rekommendationen skall instrueras att låta analysera produkter inom sin egenkontroll och eventuellt till exempel behandla svampar i enlighet med Eviras instruktioner innan de saluhålls så att man får cesiumhalterna att sjunka under den rekommenderade nivån.

Kommissionens rekommendation gäller inte produkter som plockas i naturen för eget bruk, men om höga halter konstateras i naturprodukter inom samkommunens område, är det bra att informera kommuninvånarna om detta.

Kommissionens rekommendation finns i sin helhet på webbadressen:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:099:0055:0056:SV:PDF>

Syftet med rekommendationen är att skydda konsumenternas hälsa.

Eviras anvisning för behandling av svampar i avsikt att minska radioaktiviteten finns på webbadressen:

http://www.evira.fi/attachments/elintarvikkeet/elintarviketietoa/vierasaineet/sieniesite_2008_sv_web.pdf

Rapportering av resultaten, tillsynsenheternas och regionförvaltningsverkens roll

Tillsynsenheterna rapporterar till regionförvaltningsverket (AVI) med hjälp av modellunderlag som planerats för projektet först sin provtagningsplan (Tabell 1) och efter att projektet avslutats resultaten av projektet (Tabell 3). Över resultaten utarbetas i tillsynsenheterna ännu ett kort sammandrag, där man redogör för de viktigaste observationerna och eventuella tillsynsåtgärder som man utgående från resultaten vidtog i tillsynsenheten. Sammandraget och analysresultaten sänds till regionförvaltningsverket före utgången av november. Om viltprover tas i en tillsynsenhet och provtagningen sker på vintern, kan resultaten för deras del levereras till regionförvaltningsverket före utgången av februari 2011.

Eftersom en stor del av informationen eventuellt sparas även i laboratoriets databas i samband med att provet inregistreras, lönar det sig för tillsynsenheterna att underhandla om rapporteringen också med laboratoriet (Tabell 3).

Regionförvaltningscentralerna sammanför planerna inom sitt område (Tabell 2) och leder kommunernas deltagande i projektet. I slutet av projektet samlar regionförvaltningscentralerna in resultaten från tillsynsenheterna och sammanför dem till produktbundna tabeller (Tabell 4). Utöver tabellerna analyserar regionförvaltningsverken resultaten inom sitt område och utarbetar ett slutligt sammandrag av dem.

I sammandraget borde särskilt beaktas

- läget inom området som helhet
- avvikande resultat
- vidtagna tillsynsåtgärder
- planerna över regional informering

Regionförvaltningsverkens slutliga sammandrag och produktbundna sammanförda tabeller levereras i slutet av året till Evira. För viltprovernas del samlar regionförvaltningsverken in resultaten före utgången av februari och levererar dem till Evira under mars månad. Sammandragen med tabeller levereras till adressen [ulla.karlstrom\(at\)evira.fi](mailto:ulla.karlstrom(at)evira.fi)

Projektets tidtabell

Tidpunkt	Genomförande
Maj-Juni 2010	Instruktionerna om hur projektet genomförs sänds till kommunerna och regionförvaltningsverken
Juni 2010	Kommunerna levererar sin provtagningsplan till regionförvaltningsverket
Juni-oktober 2010	Insamling och analys av svamp-, bär-, ren- och fiskprover
September 2010-februari 2011	Insamling och analys av viltprover
November 2010	Kommunerna levererar resultaten till regionförvaltningsverket (vilt undantaget)
December 2010	Regionförvaltningsverken levererar regionala sammandrag till Evira (inte vilt)
Februari 2011	Kommunerna levererar viltresultaten till regionförvaltningsverket
Mars 2011	Regionförvaltningsverken levererar regionala sammandrag av viltresultaten till Evira
April-maj 2011	Resultaten publiceras

Mer information

Instruktionerna kommer i Juni också att sändas på svenska till två- och svenskspråkiga tillsynsenheter.

Mer information om provtagningen och tillsynen ger Ulla Karlström (tfn 040 48 777 98) på Evira. Vi hoppas särskilt att tillsynsmyndigheterna kontaktar Karlström, om det uppstår problem med tolkningen av provtagningsinstruktionerna eller genomförandet av projektet.

Med vänlig hälsning

Arja Kaiponen
Enhetsdirektör
Enheten för produktsäkerhet

Ulla Karlström
Överinspektör
Enheten för produktsäkerhet

BILAGOR

- Bilaga 1: Laboratorier med mätinstrument från STUK för bestämning av cesium
- Bilaga 2: Provtagningsinstruktion, svamp- och bärprover
- Bilaga 3: Provtagningsinstruktion, fiskprover
- Bilaga 4: Provtagningsinstruktion, vilt- och renprover
- Bilaga 5: Provtagningsblankett:
- Bilaga 6: Tabell 1: tillsynsenheterna: underlag för rapportering av provtagningsplanen
- Bilaga 7: Tabell 2: regionförvaltningsverken: underlag för sammandraget av provtagningsplanen
- Bilaga 8: Tabell 3: tillsynsenheterna: underlag för rapportering av resultaten
- Bilaga 9: Tabell 4: regionförvaltningsverkens underlag för sammandrag av rapporterna

FÖR KÄNNEDOM

Jord- och skogsbruksministeriet
Försvarsmaktens livsmedelstillsynsmyndighet